

GEOSIYOSIY O'ZGARISHLAR: KUCH MARKAZLARINING SILJISHI VA YANGI DUNYO TARTIBI

Ra'no Almamatovna To'ychiyeva,
Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Yoshlar muammolarini o'rganish
va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti,
doktorant,
Toshkent, O'zbekiston,
Tel.: +998974046454
Email: tuychiyeva88@list.ru

Kirish

XXI asr boshidan buyon global geosiyosiy manzara chuqur o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. An'anaviy ravishda xalqaro munosabatlar tizimi uzoq yillar davomida AQSh va G'arb davlatlarining yetakchiligi ostida shakllangan bo'lsa, bugungi kunda ushbu tuzilma sezilarli darajada o'zgarib, yangi ko'p qutbli dunyo tartibi shakllanmoqda.

Ushbu o'zgarishlarning asosiy omillari qatoriga iqtisodiy markazlarning siljishi, mintaqaviy davlatlarning global maydondagi rolini oshirishi, yangi ittifoqlarning paydo bo'lishi hamda texnologik raqobatning kuchayishi kiradi. So'nggi o'n yilliklarda Xitoy va Hindiston kabi Osiyo davlatlari jadal iqtisodiy rivojlanishi natijasida xalqaro maydonda tobora muhim o'rin egallamoqda. Rossiya harbiy va siyosiy jihatdan global kuch muvozanatini saqlashga intilmoqda, Yevropa Ittifoqi esa o'zining mustaqil strategik yo'nalishlarini shakllantirishga harakat qilmoqda. Shu bilan birga, Janubiy Amerika, Afrika va Yaqin Sharq davlatlari ham xalqaro siyosatda faol ishtirok eta boshladi.

Bundan tashqari, xalqaro tashkilotlarning roli va ta'siri ham o'zgarayotganini kuzatish mumkin. XX asrda tashkil etilgan Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT), NATO, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) kabi xalqaro institutlar bugungi murakkab global muammolar oldida islohotlarga ehtiyoj sezmoqda. BRICS, SHHT (Shanxay Hamkorlik Tashkiloti) va ASEAN kabi mintaqaviy ittifoqlarning nufuzi ortib, ular xalqaro siyosat va iqtisodiyotga o'z ta'sirini o'tkazmoqda.

Geosiyosiy o'zgarishlarning muhim jihatlaridan biri shundaki, davlatlar o'rtasidagi kuch muvozanati endilikda faqat harbiy yoki iqtisodiy salohiyat bilan emas, balki innovatsion texnologiyalar, raqamli iqtisodiyot, ekologik barqarorlik va madaniy ta'sir kabi omillar bilan ham belgilanmoqda. Sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik, yashil energiya va kosmik tadqiqotlar xalqaro maydondagi raqobatda yangi yo'nalishlar sifatida shakllanmoqda.

(1st international scientific and practical conference)

Mazkur tezisda global geosiyosiy jarayonlar kontekstida kuch markazlarining siljishi va yangi dunyo tartibining shakllanishi tahlil qilinadi. Xususan, iqtisodiy va siyosiy kuch markazlarining qayta taqsimlanishi, mintaqaviy va global miqyosdagi yangi tendensiyalar, shuningdek, ushbu jarayonlarning xalqaro xavfsizlik va barqarorlikka ta'siri ilmiy-analitik nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

XXI asr global geosiyosiy manzarasida tub o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. XX asr oxirigacha AQSh va G'arb davlatlari yetakchilik qilgan xalqaro tartib asta-sekin ko'p qutbli model tomon o'zgarimoqda. Bu jarayonning asosiy sabablari qatoriga iqtisodiy, harbiy-siyosiy, texnologik va ekologik omillar kiradi. Xitoy, Hindiston, Rossiya kabi davlatlarning iqtisodiy va siyosiy qudrati ortib borayotgani, Yevropa Ittifoqining strategik mustaqillikka intilishi, shuningdek, mintaqaviy tashkilotlarning faollashuvi global kuch markazlarini qayta taqsimlanishiga olib kelmoqda. Mazkur tezisda aynan ushbu o'zgarishlarning sabab va oqibatlari tahlil qilinadi.

So'nggi o'n yilliklarda global iqtisodiy kuch markazlarining geografik siljishi kuzatilmoqda. Xitoy va Hindistonning iqtisodiy o'sishi dunyo iqtisodiy tizimida yangi kuch markazlarini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda. Xitoyning "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi orqali Osiyo, Yevropa va Afrikada infratuzilma va investitsion loyihalarga katta e'tibor qaratilmoqda. Hindiston esa IT, farmatsevtika va muhandislik sohalarida global yetakchilikka intilmoqda. Shu bilan birga, Osiyo-Tinch okeani mintaqasining iqtisodiy ahamiyati ortib borayotgani AQSh va G'arbnig bu hududdagi siyosiy faolligini oshirishiga turtki bo'lmoqda.

Harbiy-siyosiy jihatdan esa dunyoda muvozanatning o'zgarishi kuzatilmoqda. AQSh va NATO an'anaviy yetakchilik mavqeini saqlab qolish uchun turli strategiyalarni ishlab chiqayotgan bo'lsa-da, Rossiya va Xitoy o'rtasidagi harbiy hamkorlik tobora mustahkamlanmoqda. Hindiston, Yaponiya, Avstraliya va AQShning Hind-Tinch okeani strategiyasi doirasidagi hamkorligi ham Xitoyning ushbu mintaqadagi ta'sirini muvozanatlashga qaratilgan. Bundan tashqari, ko'plab davlatlar harbiy sohada ko'p tomonlama alyanslar tuzish orqali strategik manfaatlarini himoya qilishga harakat qilmoqda.

Texnologik rivojlanish ham geosiyosiy raqobatning asosiy maydonlaridan biriga aylanib bormoqda. Sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik va yashil energiya sohalarida AQSh, Xitoy va Yevropa Ittifoqi o'rtasida keskin raqobat kuzatilmoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalarining harbiy va iqtisodiy sohalarida qo'llanilishi davlatlararo strategik ustunlikni belgilovchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Shu bilan birga, kosmik texnologiyalar sohasida ham davlatlar o'z mavqeini mustahkamlashga harakat qilmoqda.

Yangi dunyo tartibining shakllanishi global geosiyosiy tendensiyalarni qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Mintaqaviy ittifoqlarning kuchayishi ko'p qutbli

(1st international scientific and practical conference)

tizimning shakllanishida muhim rol o'ynamoqda. BRICS, SHHT va ASEAN kabi tashkilotlar xalqaro siyosatda muhim o'rin egallab, G'arb markazlashgan tizimga muqobil modelni shakllantirishga urinmoqda. Shu bilan birga, BMT, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi va Jahon Banki kabi xalqaro institutlarning transformatsiya ehtiyoji ham ortib bormoqda. Bu tuzilmalarni yanada inklyuziv va ko'p tomonlama manfaatlarni aks ettiruvchi holga keltirish zarurati global muhokama markaziga aylanmoqda.

Dunyo tartibining qayta shakllanishi xalqaro xavfsizlik tizimiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. AQSh va Xitoy o'rtasidagi geosiyosiy raqobat, NATO va Rossiya o'rtasidagi keskinlik global beqarorlikni oshirish xavfini tug'dirmoqda. Ayniqsa, energetika xavfsizligi global siyosiy munosabatlarning muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Rossiya-Ukraina mojarosi, Yaqin Sharqdagi geosiyosiy keskinliklar neft va gaz bozorlariga bevosita ta'sir qilmoqda. Shu bilan birga, iqlim o'zgarishi va tabiiy resurslar uchun kurash ham yangi ziddiyatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, XXI asr geosiyosiy manzarasi tobora murakkablashib, kuch markazlarining siljishiga guvoh bo'lmoqdamiz. Iqtisodiy va texnologik yetakchilik uchun davlatlararo raqobat kuchayib, yangi global o'yinchilar paydo bo'lmoqda. Shu bilan birga, geosiyosiy o'zgarishlar xalqaro xavfsizlik muammolarining kuchayishiga ham olib kelmoqda. Yangi dunyo tartibining shakllanishi global hamkorlik va strategik muvozanatga asoslangan holda kechishi, xalqaro institutlarning isloh qilinishi va mintaqaviy bloklarning rolini oshirish bilan bog'liq bo'lishi kutilmoqda.

Xulosa

XXI asr global geosiyosiy manzarasi tub o'zgarishlarga duch kelmoqda. Ilgari AQSh va G'arb davlatlari yetakchiligida shakllangan xalqaro tartib tobora ko'p qutbli tizim sari siljimoqda. Bu jarayonning muhim jihatlaridan biri iqtisodiy va siyosiy kuch markazlarining G'arb mamlakatlaridan Osiyo va boshqa rivojlanayotgan hududlarga o'tishidir. Xitoy va Hindistonning iqtisodiy o'sishi, Rossiyaning harbiy-siyosiy strategiyalari, Yevropa Ittifoqining mustaqil geosiyosiy aktyorga aylanishi hamda Yaqin Sharq va Markaziy Osiyo davlatlarining xalqaro siyosatda faollashishi bu tendensiyaning yaqqol dalilidir.

Geosiyosiy o'zgarishlar natijasida xalqaro tashkilotlar va mintaqaviy ittifoqlar yangi rol o'ynamoqda. BRICS, SHHT (Shanxay Hamkorlik Tashkiloti), ASEAN, Afrika Ittifoqi kabi tashkilotlar o'z ta'sir doirasini kengaytirib, xalqaro munosabatlarda muhim omillarga aylanmoqda. Shu bilan birga, BMT, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi, Jahon Banki kabi an'anaviy institutlarning isloh qilinishi zarurati tobora kuchaymoqda. Bu holat dunyo siyosatida yangi muvozanatni shakllantirayotgan bo'lsa-da, geosiyosiy raqobatning kuchayishi natijasida xalqaro beqarorlik va keskinliklar ortib borayotganini ham ko'rsatadi.

(1st international scientific and practical conference)

Xalqaro xavfsizlik sohasida ham muhim o'zgarishlar kuzatilmoqda. AQSh-Xitoy va NATO-Rossiya o'rtasidagi geosiyosiy keskinliklar, Hind-Tinch okeani mintaqasidagi harbiy-siyosiy dinamikalar, Yaqin Sharqdagi murakkab konfliktlar hamda energetika xavfsizligi bilan bog'liq muammolar global barqarorlikka jiddiy tahdid solmoqda. Shuningdek, texnologik ustunlik uchun kurash, sun'iy intellekt va kiberxavfsizlik bo'yicha davlatlararo raqobat ham kuchayib bormoqda. Iqlim o'zgarishi, suv va oziq-ovqat xavfsizligi kabi masalalar esa nafaqat geosiyosiy manfaatlar, balki insoniyat kelajagiga ta'sir etuvchi muhim omillardan biri bo'lib qolmoqda.

Shunday qilib, zamonaviy geosiyosiy jarayonlar har bir davlat oldiga strategik qarorlar qabul qilish zaruratini qo'ymoqda. Global kuch muvozanatining o'zgarishi sababli davlatlar o'z tashqi siyosatini yangi sharoitga moslashtirishi va xalqaro maydondagi imkoniyat hamda xavflarni chuqur tahlil qilib harakatlanishi lozim. Mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish, ko'p tomonlama diplomatik aloqalarni rivojlantirish, texnologik mustaqillikka erishish hamda global xavfsizlik bo'yicha ko'p qirrali yondashuvlarni qo'llash bugungi kunda har bir davlatning ustuvor vazifalaridan biri bo'lishi kerak. Bu omillar yangi dunyo tartibining shakllanishida muhim o'rin tutadi va global barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books.
2. Mearsheimer, J. J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*. W.W. Norton & Company.
3. Nye, J. S. (2011). *The Future of Power*. PublicAffairs.
4. Kissinger, H. (2014). *World Order*. Penguin Books.
5. Kaplan, R. D. (2012). *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*. Random House.
6. Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley.
7. Morgenthau, H. J. (2005). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. McGraw-Hill Education.
8. Allison, G. (2017). *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Houghton Mifflin Harcourt.
9. Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster.
10. Acharya, A. (2018). *The End of American World Order*. Polity Press.
11. Ikenberry, G. J. (2011). *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton University Press.
12. Mahbubani, K. (2020). *Has China Won? The Chinese Challenge to American Primacy*. PublicAffairs.

(1st international scientific and practical conference)

13. Schweller, R. L. (2014). *Maxwell's Demon and the Golden Apple: Global Discord in the New Millennium*. Johns Hopkins University Press.
14. Cohen, S. B. (2015). *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Rowman & Littlefield.
15. Bremmer, I. (2012). *Every Nation for Itself: Winners and Losers in a G-Zero World*. Portfolio.
16. Zakaria, F. (2008). *The Post-American World*. W.W. Norton & Company.
17. National Intelligence Council. (2021). *Global Trends 2040: A More Contested World*. U.S. Government Publication.
18. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.
19. Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press.
20. Jones, L., & Hameiri, S. (2020). *Fractured China: How State Transformation is Shaping China's Rise*. Cambridge University Press.

